

(РЕ)КОНСТРУЮВАННЯ МІСЬКОГО ЛАНДШАФТУ В УМОВАХ ЗМІН ІДЕОЛОГІЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ

Міхно Надія Костянтинівна – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

У статті зосереджено увагу на виявленні специфіки реконструювання міського ландшафту в контексті трансформації ідеологічних конструкцій. Підкреслено, що актуальна суспільно-політична ситуація в країні продукує нові вимоги, які постають перед громадою та владою міст. Залучення методики партисипативного урбанізму дозволяє «пом'якшити» кардинальну реконфігурацію міського простору та виявити основні шляхи синхронізації ідеологічних інтервенцій та афективних соціальних реалій. Запропоновано розглянути зазначені питання на прикладі спроб трансформації об'єктів міського ландшафту Дніпропетровська. Зокрема, представлені та проаналізовані результати соціологічного дослідження, проведеного з метою визначення найбільш прийнятної архітектурно-планувальної концепції громадського простору з відображенням цінностей «революції гідності». Основна увага в межах цього дослідження була зосереджена на виявленні громадської думки містян щодо доцільності заснування нових «місць пам'яті», конкретизації просторового розташування місця вшанування загиблих протягом останніх років та вимог щодо візуального та символічного оформлення даних об'єктів міського простору.

Ключові слова: міський ландшафт, партисипарний урбанізм, ідеологічні реконфігурації, місця пам'яті.

В статье сосредоточено внимание на выявлении специфики реконструкции городского ландшафта в контексте трансформации идеологических конструкций. Подчеркнуто, что актуальная общественно-политическая ситуация в стране продуцирует новые требования, которые встают перед общественностью и городской властью. Привлечение методики партисипативного урбанизма позволяет «смягчить» кардинальную реконфигурацию городского пространства и выявить основные пути синхронизации идеологических интервенций и аффективных социальных реалий. Предложено рассмотреть указанные вопросы на примере попыток трансформации объектов городского ландшафта Днепропетровска. В частности, представлены и проанализированы результаты социологического исследования, проведенного с целью определения наиболее приемлемой архитектурно-планировочной концепции общественного пространства с отражением ценностей «революции достоинства». Основное внимание в рамках этого исследования было сосредоточено на выявлении общественного мнения горожан о целесообразности создания новых «мест памяти», конкретизации пространственного расположения места памяти погибших в течение последних лет и требований к визуальному и символическому оформлению данных объектов городского пространства.

Ключевые слова: городской ландшафт, партисипативный урбанізм, идеологические реконфигурации, места памяти.

The focus of this article focuses on identifying specific reconstruction of the urban landscape in the context of the transformation of ideological structures. Current socio-political situation in the country is producing new challenges facing the community and the city authorities. Attracting methods of participatory urbanism allows you to «soften» a radical reconfiguration of urban space and identify the main ways to synchronize ideological interventions and affective social realities. An issue to consider the example of these attempts transforming the urban landscape objects Dnepropetrovsk. Specifically presented and analyzed the results of a study conducted within the definition of the best architectural and planning concept of public space with reflection values of the Revolution of dignity. The main attention was focused on the identification of public opinion regarding the appropriateness townspeople establishment of new «places of memory», specifying spatial arrangement places commemorating those killed in recent years and the requirements for visual and symbolic design of these facilities urban space.

Keywords: urban landscape, participatory urbanism, ideological reconfiguration, memory space.

Розвиток міського середовища в сучасних умовах неможливий без його реконструкції. Культурний простір міста стає місцем проявів певної ідеології та ідентичності. З цієї точки зору плідним є аналіз семантики простору міста, яка складається з назв вулиць, монументів, пам'ятників, пам'ятних дощок тощо. Завдяки таким місцям та заходам, що відбуваються коло них (покладання квітів, мітинги тощо), конструюється історична пам'ять. Модерна пам'ять передовсім архівна, вона покладається на «матеріальність сліду, безпосередність записування, видимість зображення», прив'язує себе до певних «місць пам'яті» («site of memory»), стверджує французький історик П'єр Нора. Місце пам'яті – це місце (не лише в матеріальному, але й в символічному розумінні), що асоціюється з якоюсь великою подією, особою або ідеологією. Це місце, здатне втримувати історичну пам'ять та продукувати значення, конструюючи образ минулого у відповідності до вимог сучасного. Офіційні місця пам'яті можуть мати мало спільного з приватним, адже громадяни, швидше, віддають їм належне, ніж відвідують (монументи, пам'ятні дошки, офіційні музеї). Однак саме такі місця є найбільш важливими для конструювання ідеології, для її впливу на маси. Це візуальні знаки, які постійно нагадують, завжди готові запрацювати, байдуже, що звертання до них відбувається переважно під час офіційних церемоній. Ідеологія, яка за ними стоїть, також просякає все життя людей і в нескінченному процесі самовідтворення постійно нагадує громадянам про ці місця пам'яті (святкуванням різноманітних річниць, покладанням квітів, шкільними екскурсіями до музеїв тощо), змушує надавати їм значення [1, с. 17].

Найменування міст, вулиць, площ є важливим елементом топонімічної системи окремої території та країни в цілому. Ці назви є одним із суттєвих проявів національної самосвідомості, самоідентифікації, невід'ємною ознакою державно-територіальної приналежності. Назви великих географічних об'єктів – макротопоніми – зрідка стають предметом обговорення і перейменування, і, навпаки, міські лінійні об'єкти – мікротопоніми – часто. Суспільну потребу в таких перейменуваннях диктують поточний політичний момент та ідеологія. Дуже часто зміни назв мікротопонімів відбуваються у зв'язку з ідеологічними і політичними протистояннями [2]. Ключова відмінність ідеологій від інших типів наративів полягає в тому, що вони вбудовані в процес прийняття політичних рішень. При цьому формуються подібні ідеології, як правило, не всередині управлінської машини, а зовсім в інших дискурсивних просторах – формуються як стійкі мови опису міста зі своєю аксіоматикою, оптикою і, що особливо важливо, метафориною [3].

Не виключенням є й українські реалії останніх декількох років. Події, пов'язані з «революцією гідності», гібридною війною та військовою агресією на Сході нашої країни, актуалізували зміни в українському суспільстві. Під час військових дій загинула велика кількість українських захисників Вітчизни та цивільного населення. Для Дніпропетровського регіону ці події набули особливої актуальності, оскільки Дніпропетровськ є роздільною лінією та ідеологічним форпостом. Значна кількість загиблих воїнів є мешканцями Дніпропетровської області, на території Дніпропетровщини поховані неідентифіковані солдати. Тому в останній час особливої актуальності набула ідея щодо необхідності вшанування пам'яті загиблих захисників. І, як наслідок, виникають проблеми, пов'язані з врахуванням громадської думки мешканців міста щодо цього питання.

Громадянські ініціативи, спрямовані на тимчасові зміни, часто призводять до змін постійних, підтриманих міською владою, а отже, вирішення даної проблеми в м. Дніпропетровську стало можливим із залученням методики партисипативного урбанізму. Зокрема, в контексті зазначених подій у місті планується провести відкритий конкурс «Простір єдності» з метою визначення найбільш прийнятної архітектурно-планувальної концепції громадського простору з відображенням цінностей «революції гідності». В процесі підготовки технічних умов реалізації цієї ідеї в період з 18 по 21 квітня 2015 року в Дніпропетровську нами було проведено соціологічне дослідження, основна увага в межах якого була зосереджена на виявленні громадської думки щодо переформатування простору міста з метою вшанування загиблих протягом останніх років під час «революції гідності» та проведення антитерористичної операції. Респондентам було запропоновано запитання стосовно необхідності відділення спеціального місця у громадському просторі для вшанування героїв «революції гідності». Отримані дані свідчать, що 70% опитаних підтримують ідею виокремлення такої території, 11,5% респондентів вагаються у відповіді на дане запитання. Відсоток опитаних мешканців, які не вважають за необхідне виокремлення місця для вшанування пам'яті загиблих, становить 11,5%.

Розподіл відповідей респондентів на запитання стосовно необхідності створення місця для вшанування героїв «революції гідності» в залежності від віку опитаних засвідчив, що найбільше

підтримують дану ідею молоді люди віком від 18 до 25 років (24,8%), що можна пояснити тим, що дана вікова категорія є найбільш активною силою становлення та розвитку громадянського суспільства в Україні. Окрім того, безпосередню участь у подіях «революції гідності» брали люди саме цього віку. Серед груп респондентів, виокремлених за таким критерієм, як район проживання, то найбільше ідею виділення такого місця підтримують мешканці районів, що є рівновіддаленими від центру міста (АНД та Красногвардійського району – 86,5% та 80,8%, відповідно). Серед опитаних, які висловилися проти цієї ідеї найбільше мешканців Ленінського району (27,2%), що може бути зумовлено тим, що географічно даний район знаходиться в центрі міста і його мешканців турбує, чи не буде це порушенням архітектурного ансамблю центральної частини міста.

Проаналізувавши отримані дані, можемо стверджувати, що найбільше підтримують ідею створення пам'ятної території у просторі міста люди, які мають вищу освіту (45,5%), найменше – опитані з середньою загальною освітою (13,6%). Серед респондентів, які висловилися проти реалізації даної ідеї, переважають також люди, які мають вищу освіту, але їхній відсоток у загальній частці опитаних є статистично незначним.

У процесі реалізації архітектурно-планувальної концепції зміни громадського простору важливим моментом є конкретизація специфіки спрямованості даної ідеї. Респондентам, які вважають допустимим виокремлення подібного місця в просторі Дніпропетровська, було запропоновано відмітити ту категорію людей, яким буде присвячене дане місце. Аналіз отриманих даних свідчить, що більшість опитаних (44,7%) вважають, що місце вшанування пам'яті має бути присвячене всім загиблим під час протистоянь у 2013-2014 рр. та загиблим під час проведення АТО. Третина опитаних вважає за необхідне присвятити це місце всім борцям за самостійність, незалежність та суверенність України. Найменший відсоток опитаних підтримує ідею, що це має бути місце вшанування пам'яті героїв Небесної Сотні (2%). Зазначимо, що серед опитаних, які обрали останній варіант (героїв Небесної Сотні), в основному були мешканці тих районів міста (Жовтневого, Ленінського та Самарського), де проживає значна кількість студентської молоді, яка була найбільш залучена у події «революції гідності».

У процесі підготовки відкритого архітектурного конкурсу планується сформувати раду експертів, яка буде створена на громадських засадах і включати в себе представників різних сфер життєдіяльності міста, які братимуть участь у формуванні конкурсного завдання на підставі пропозицій, наданих громадою. Учасникам дослідження було запропоновано висловити свою думку щодо необхідності створення даної ради громадських експертів. Більшість опитаних вважають доцільним створення ради (66%), вагаються з відповіддю 18,7% респондентів, не вважають за необхідне створення даної структури 15,3% опитаних. Досить значна кількість опитаних городян (майже кожний п'ятий), які вагались з відповіддю на дане запитання, зумовлена тим, що в публічному просторі сьогодні на даний час занадто мало інформації щодо умов якісного проведення архітектурного конкурсу, в тому числі щодо того, які саме функції будуть покладені на раду громадських експертів.

Висловлюючи свою думку щодо можливих кандидатур для включення в раду громадських експертів, більшість опитаних зазначили, що це мають бути представники територіальних місцевих громад (45,1%), майже кожний третій хотів би бачити в цій раді волонтерів, 25,2% представників влади, стільки ж респондентів – представників бізнесу, 25,2% – представників ЗМІ, 22,1% – родичів загиблих та 20,5% – діячів культури. Вибір саме цих категорій зумовлений активною громадянською позицією цих груп населення у подіях останнього року. Проте назвати конкретні прізвища кандидатів в раду громадських експертів наші респонденти не змогли, оскільки в переважній більшості не знають імен представників зазначених ними груп. Тим не менш серед запропонованих опитаними представників бізнесу були такі прізвища, як Коломойський І., Філатов Б., Корбан Г., серед діячів культури та митців – головний архітектор міста, редактор газети «Зоря», серед представників територіальних місцевих громад – З.Краснов, серед волонтерів – такі волонтерські об'єднання, як «Допомога Дніпра», «SOS Дніпро», «Волонтерська допомога армії». Що стосується представників церкви, то бачити їх в Раді громадських експертів хотіли б лише 6,6%, що, можливо, можна пояснити певним падінням авторитету інституту церкви в суспільстві, зокрема негативним образом представників Української православної церкви Московського патріархату в ситуації відносин Україна-Росія за умов зовнішньої агресії, яку переживає наша країна.

Одним з ключових моментів нашого дослідження було виявлення бажаного городянами місця у контексті громадського простору для вшанування пам'яті героїв «революції гідності» у Дніпропетровську. Респондентам було запропоновано обрати між можливими місцями, визначеними архітекторами, або

запропонувати власний варіант. Більше 39% опитаних вважають, що найбільш вдалим місцем може стати площа Героїв Майдану (колишня площа В. І. Леніна. Підтримку опитаних отримали також сквер, обмежений проспектами Кірова та Пушкіна (район Дніпропетровської обласної державної адміністрації), вулицями Комсомольською та Серова (29,2%), територія на вході до парку Глоби (біля пам'ятника В. П. Чкалову) (26%). Респондентами також було запропоновано власний варіант відповіді – набережна Леніна (5,8%). Суттєва перевага доцільності розташування території пам'яті саме на Площі Героїв Майдану, зумовлена тим, що це місце є центральною площею міста, найбільш залюдненим місцем, є певною візитівкою для гостей міста та просторово найбільш великою територією. Сквер, обмежений проспектами Кірова та Пушкіна, вулицями Комсомольською та Серова, є символічно близьким тематиці майбутнього пам'ятного місця, оскільки на сьогодні саме поряд з цим місцем (біля будівлі ДОДА) розташована меморіальна дошка з фотографіями та іменами загиблих під час подій «революції гідності» та АТО.

В межах проведеного дослідження респондентам було запропоновано внести власні пропозиції та побажання щодо створення громадського простору вшанування героїв «революції гідності». Переважна більшість опитаних зазначили, що цим питанням мають займатися професіонали. Тим не менш, серед пропозицій, які були надані, назвемо такі, як побажання скоротити фінансові витрати на побудову меморіалу, врахувати під час встановлення та оформлення даного місця побажання родичів загиблих, обов'язково надати фотографії усіх загиблих та детальну інформацію про кожного із них, створити музей, присвячений загиблим під час протистоянь на Майдані та під час АТО.

На запитання стосовно того, як має бути фінансований проект меморіалу, більшість опитаних зазначила, що фінансування має відбуватися виключно за рахунок виключно коштів міського чи обласного бюджетів (41,4%), на доцільність залучення фінансів спонсорів та представників бізнесу вказали 33,4% опитаних. Не отримала суттєвої підтримки ідея фінансування проекту виключно за рахунок добровільних внесків громадян (лише 10,5%). Такий розподіл громадської думки зумовлений складною фінансовою ситуацією, в якій перебувають сьогодні громадяни України. Суттєва зміна економічних показників (зростання інфляції, підвищення комунальних тарифів, нестійка позиція національної валюти) призвела до того, що пересічні громадяни нашої країни не мають впевненості в довгостроковій перспективі та намагаються не витратити власні кошти. Тим не менш, чимало респондентів висловили думку, що можливим шляхом фінансування проекту є об'єднання бюджетних та спонсорських коштів, а також добровільних внесків громадян.

Таким чином, здійснене нами дослідження можна вважати одним із механізмів реалізації принципів партисипаторного урбанізму, за допомогою якого стає можливою реконфігурація об'єктів міського ландшафту у відповідності до змін ідеологічних інтервенцій у громадський простір країни. Специфіка актуальної суспільно-політичної ситуації в Україні вимагає створення механізмів регуляції взаємодії між громадським, державним та економічним, у тому числі бізнесовим, сектором міського середовища. У вирішенні цієї проблеми важливо враховувати досвід застосування методики партисипаторного урбанізму в м. Дніпропетровську, зокрема у вирішенні питання, пов'язаного із створенням «місця пам'яті» та зміною мікротопонімів у просторі міста. Публічний характер реалізації архітектурно-планувальної концепції сприятиме розвитку соціального капіталу жителів міста, їхній подальшій взаємодії у вирішенні нагальних проблем територіальної спільноти.

Література:

1. Злобіна Т. Стратегічний потенціал просторової метафорики: ідеологічна складова культурного простору та культурного ландшафту / Т. Злобіна // *Studia Methodologica*. – Випуск 20. – 2007. – С. 15 – 20.
2. Тахтаулова М. Топоніміка та ідеологія: зміни у топоніміці Харкова в перші десятиліття радянської влади / М. Тахтаулова // *Вісник НТУ «ХПІ»*. – 2014. – № 25(1068). – С.128-136.
3. Вахштайн В. Пересборка города: между языком и пространством / В. Вахштайн. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://socoftpower.rane.ru/uploads/2\(2014\)/vakhshayn_peresborka%20goroda.pdf](http://socoftpower.rane.ru/uploads/2(2014)/vakhshayn_peresborka%20goroda.pdf).